

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

10 (2) 2023

<https://doi.org/10.46868/atdd.2023.268>

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi |Received : 06.02.2023

Kabul tarihi |Accepted: 20.03 2023

Yayın tarihi |Published : 25.04.2023

Parviz Kazimi

<https://orcid.org/0000-0001-5577-4773>

Associate Professor, Bakü Devlet Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Azerbaycan, pkazimi@mail.ru

Atıf Künyesi | Citation Info

Kazimi, P. (2023). Kitap Qenosidi və Onun Digər Repressiya Formalarından Fərqi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (2), 32-42.

Kitap Qenosidi və Onun Digər Repressiya Formalarından Fərqi

Öz

Dünyanın mədəni təkamülündə “kitab” son dərəcə əhəmiyyətli rol oynamışdır. Eyni zamanda kitaba olan münasibət də müxtəlif zamanlarda fərqli şəkillərdə özünü göstərmişdi. Bir sıra mütəxəssislərin tədqiqatında kitaba olan aqressiv münasibəti “book genocide”, “biblioclasm”, “libricide” kimi adlandırmış, bu anlayışlar eyniləşdirilmiş və belə davranışların mahiyyəti, səbəbləri çox zaman təhlil edilməmişdi. Lakin tarixi təcrübə göstərir ki, kitaba olan aqressiv davranışlar müxtəlif səbəblərdən qarşıya çıxmışdı və əsasən də ideoloji səbəblərdən repressiyaya məruz qalmışdır. Dini müəssisələrin və müxtəlid hakimiyyətlərin müxtəlif səbəblərdən qadagan etdikləri bir qrup kitablar olmuşdur ki, bu kimi hadisələri əsasən senzura olaraq adlandırmışdılar. Bir qrup kitabların qadagan edilməsi, onlardan istifadənin məhdudlaşdırılması kimi hadisələrə tarixdə çox rast olunur. Kitabların kütləvi yandırılması, qadagan olunmuş kitabı oxumaq üçün edam hökmlərinin verilməsi kimi hadisələr də çoxdur. Lakin milli xüsusiyyətlərinə görə, dil xüsusiyyətlərinə görə kitabları başdan-başa yandırmaq, eləcə də bunu nümayişkarcasına etmək kimi hadisələr tarixdə çox deyil. (bu kısım, İngilizcesinde yoktu. İngilizcesine çevrildi ve özete eklendi). Tarixdə milli qenosidin davamı olaraq “kitab qenosidinin” həyata keçirilməsi hadisələri mövcuddur və bunu hər hansı kitab repressiyaları, senzura hadisələri ilə eyniləşdirmək yalnızdır. Məqalə “kitab qenosidi” hadisəsini digər kitab repressiyalarından fərqləndirən tarixi misalları müqaisə və təhlil edərək fərqli nəticələr əldə edir.

Açat sözlər: *Kitablar Yandırılır, Kitap Qenosidi, Biblioklazm, Librosid, Milli Repressiya*

Book Genocide and its Difference From Other Forms of Repression

Abstracts

The "book" has played an extremely important role in the cultural evolution of the world. At the same time, the attitude to the book at different times manifested itself in different ways. In the studies of a number of specialists, an aggressive attitude towards a book was called "book genocide", "biblioclasm", "libricide", these concepts were identified, and the essence and causes of such behavior were often not analyzed. However, historical experience shows that aggressive behaviors towards the book arose for various reasons and the book was suppressed mainly for ideological reasons. There were a number of books banned by religious institutions and diverse authorities for various reasons, and those events were called as censorship. Such events as banning a group of books, restricting their use have been common in history. There are also many cases of mass burning of books, death sentences for reading a banned book. However, there have not been many events in the history such as burning books entirely according to national and linguistic characteristics as well as doing it demonstratively. In history there are cases of "book genocide" as a continuation of the national genocide, and it is wrong to identify this with any cases of book repression and censorship. The article compares and analyzes historical examples that distinguish the phenomenon of "book genocide" from other book repressions, and a different picture is obtained.

Keywords: *Books burned, Book genocide, Biblioclasm, Libricide, National repressions*

Giriş

Azərbaycanda (İran ərazisində olan tarixi cənubi Azərbaycan) 1946-cı il dekabr ayının 17-də (1325-ci il azər ayının 26-da) baş verən mədəni soyqırım “yandırılmış kitablar günü” adı ilə xatırlanır. Dünya elmi infarmasiya dövriyyəsində, eləcədə sosial və kulturoloji dairələrdə çox az xatırlanan bu hadisəni təhlil etməyə ehtiyac var.

İran şahlıq rejiminin (Pəhləvilər sülələri) təzyiqindən və səriştəsizliyindən bogaza yığılmış xalq milli hakimiyyətini təsis etdi və milli dəyərlət çərçivəsində həyatını qurmaya başladı. II dünya muharibəsinin nəticələri ilə daha da demokratikləşmə ümidində olan xalq 1946-cı ildə İran şah rejiminin hərbi hücumuna məruz qaldı, minlərlə insanlar öldürüldü, on minlərlə insan ölkədən mühacirət etdi, on minlərlə insan sürgün edildi. Bu barədə tarixi sənədlərdə çox sayda məlumat verilir. Lakin 1946-cı ilin dekabr ayının 17-də, Azərbaycanda demokratik dövlət quruluşunun dağıdılmasından 4 gün sonra İran rəsmi dairələri kütləvi şəkildə kitab məhsullarının yandırılması aktları keçirməyə başladı. Azərbaycan dilində bütün növ kitablar, bədii ədəbiyyat, məktəb dərsləkləri, mətbuat nümunələri, üzərində Azərbaycan dilində yazılmış hər-hansı bir kagız, sənəd yandırılmaya başlandı. Bu işi rəsmi dövlət orqanları nəinki gizli etmir, hətta kütləvi tədbirlər keçirilir, məktəblərdə kiçik yaşlı uşaqları öz ana dilində olan kitablarını gətirmək və məktəbdə kütləvi mərasimlərdə onu yandırmaya məcbur edirdilər. Bu barədə məlumatı İranın rəsmi mətbuat səhifələrində, Azərbaycanın görkəmli elm və mədəniyyət xadimlərinin xatirələrində çox rast gəlitik.

1947-1949-cu illərdə, dünyanın siyasi güc mərkəzləri yeni dünya “xəritəsinin bölünməsi” ilə məşğul olduğundan beynəlxalq mətbuatda bir o qədər də işıqlandırılmadı. 1947-ci ilin Pris sülh konfransı da əslində dünyada sülh yaratmaq deyil, “pay bölgüsü” ilə məşğul oldu.

Təbrizdə çıxan “Azərbaycan”(İran) qəzeti 13 avqust tarixli baş məqaləsində yazır: “Kəndlilərin vəziyyəti olduqca pisdır, bütün Azərbaycanı dilənçilik və bədbəxtlik bürümüşdür... Hər gün və hər saat kəndlərdən şəhərə (Təbrizə) dəstə-dəstə yoxsul, ac, çılpaq və xəstə kişilər, qadınlar, uşaqlar və gənclər gəlməkdədir. Bunlar işsizlərin və səfillərin sayını daha da artırır” (Azərbaycan qəzeti 1325, 13 avqust). Bu mənzərə göstərir ki, milli kitaba yönəlmiş qenosid dövlətin məqsədyönlü fəaliyyətin nəticəsi olaraq baş verirdi.

İran Xalq Partiyası (“Hizbi Tudə”) Mərkəzi Komitəsinin orqanı olan “Mərdom” qəzetində 1949-cu il fevral ayının 3-də Abbas Cəfərinin “Azərbaycan, xalqımızın mübarizəsinin ön səngəridir” adlı məqalədə deyilir: “Abbasi xəlifələrinin qanlı hökmranlığı əleyhinə vuruş meydanında, Qacar istibdadına qarşı döyüş səhnəsində, istismarçıların mənfur ağalığı əleyhinə mübarizənin hər zaman ön səngərində Azərbaycanı gördük. Babək, Səttarxan və doktor Ərani Azərbaycanın şanlı oğullarıdır.” Siyasi mətbuatda verilən bu qiymətləndirmə İran səltənət

rejimini də narahat edir. Milli İradənin sındırılması məqsədi ilə İran rejimi fəaliyyətini genişləndirir.

1949-cu il oktyabrın 16-da Y.Kursanov və A.Əfəndiyev tərəfindən ("Komunist"(Azərbaycan) qəzetində yazılmış məqalədə deyilir: "Yaşasın Pişəvəri!" çağırışları getdikcə daha gur səslənir. Bu o deməkdir ki, Cənubi Azərbaycanda qısa bir müddət ərzində qalib gəlmiş xalq demokratiyası bütün ölkəyə nicat yolunu göstərdi. Bu ölkənin hazırkı hakimləri, yalnız demokratiya yoluna çıxmaqla dəhşətli gələcəkdən yaxanı qurtarmağın mümükün olduğu fikrini zavallı xalqın şüurundan heç bir terrorla çıxara bilməyəcəklər (Kursanov & Əfəndiyev, 1949).

Təbrizin Firdovsi gimnaziyasında kitabların yandırılması ilə bağlı Tehranda çıxan "İttılaat" qəzetinin xəbərində deyilir: "Təbrizdən olan xüsusi nümayəndəmizin teleqrafı: "Türk dilində kitablar yandırıldı." Ferdovsi gimnaziyasında şagirdlər və Təbrizlilər Rezayə "qəhrəmanı", polkovnik Zəngəneyə təşəkkür etdilər və öz duyğularını ifadə etdilər. Dünən insanlar bələdiyyənin qarşısında türk kitablarını yandırdılar. "(İttılaat qəzeti 1325).

"Ataş" qəzeti Təbriz Bələdiyyə Meydanında yanan kitablardan xəbər verir: "Bu gün bir çox sakinlərin və paytaxtın mətbuat xəbərçilərinin, ordu zabıtlərinin iştirakı ilə Bələdiyyənin qarşısındakı meydanda tələbələr tərəfindən "bayram" keçirildi və dövlət məmurları artıq meydanın ortasında böyük bir atəş yandırdılar və bədnam Demokratiya firqəsinin çap etdiyi çoxlu sayda klassik Türk kitablarını uşaqlara zorla öyrətmək istəyirdilər. " alqışlar və "yaşasın şah" və "Yaşasın! Cənab Əsrəf Qavam əl-Saltani" və "Azərbaycanın düşmənləri məhv olsun " və "İran xainləri məhv olsun " şuarları ilə bütün kitabları yandırdı, sonra isə bədnam xain liderlərinin və muzdlularının fotoları da yandırıldı. sonra muxbirlər danışdı və cənab Əhməd Şare şeirlər söylədi və Təbriz şagirdlərinin "şənliyi" saat birdə insanların sona çatdı (Atəş qəzeti 1325).

Hadisələrin bir iştirakçısı öz xatirələrində yazır: "21 Azərdən bir həftə keçdi, məktəbə getdik. 21 Azər olan məktəbin adının yenidən 15 Bəhmənə dəyişdirildiyini gördüm. Yeni direktor gəldi. Uşaqlar cənab Rəfəti götürdüklərini dedilər. Muxaliflər məğlub oldular, Pişəvəri qaçdı və dilində özü ilə apardı! İndi əsərlərinin qalıqlarını məhv etmək üçün birlikdə gedirik.Sıraya düzülüb Mirzə Hüseyni Vaez xiyabanı kimi tanınan dar xiyabandan keçdik. Lilava Keçid Meydanında yanğın alovlandı. Digər məktəb uşaqları da gəldi Kitablari bir -bir atəşə atdıq. Yeni direktorumuz kitabını alov içində atan hər bir uşağa şirniyyatlar verirdi, məktəb direktorları da uşaqların kitablarını gizlətməməsi üçün diqqət edirdilər. "Kitab yandırma" mərasimindən sonra o

gün məktəbi bağladılar ki, evə gedin, sabah gələrsiz. Atam evdə əsəbləşmişdi və deyirdi: Kitabın günahı nə idi. "Qəzetlər türk dilini pişevərinin dili adlandıraraq lağa qoyublar, qonşu dili deyirlər. Dilin pişevərilə nə əlaqəsi var? " Biz bu dildə nəsillər boyu danışmamışıqmı? Ana dedi: "Düşünürdülər ki, İranda, hətta dünyada, yalnız bir dil var". Fransaya getsələr, rəsmləri elanları lağa qoyacaqlar. Ata güldü və dedi: "Xanım, hər zamankı kimi yenədə gəzəl dedin..." (Behrəngi, 1378).

Başqa bir xatirədə deyilir: "On minlərlə insan Demokrat Partiyası ilə əməkdaşlıq ittihamı ilə İranın cənubuna deportasiya edildi. Çox sayda insan, məcburi məhkəmələrində edama və ağır cəzalara məhkum edildi ...Təbrizdə bir neçə həftədə, dar ağaclar qoyulmuşdu və hər səhər bir neçə qurbanın cansız cəsədləri dar ağacının üstünə daşınırdı və bu ayaqların altında Milli Təhsil tərəfindən tərtib edilmiş və nəşr olunan Azərbaycan dilində dərsliklər yandırılırdı."(Ustad Məhəmməd Əli Fərzanənin xatirə kitabı).

Paris Sülh Konfransı (1947) zamanı Parisdə təhsil alan Cavad Heyət (1925 -2014) öz xatirələrində İnkilabdan sonra Azərbaycanda kitabın yandırılması faciəsi barədə yazır : şah Ordusu Qafqanı dağında qısa bir atışmadan sonra Təbrizə girdi. Əksər liderlər sərhəddən keçdilər. Qalan insanlar "demokratlarla" ən kiçik bir işbirliyi quranlar tutularaq öldürüldü, minlərlə azərbaycanlı öldürüldü, bir çoxu həbs edildi və sürgün edildi. Mərkəzi hökumətin nümayəndələri Tehranın əmri ilə məktəb dərsliklərini toplayıb yandırdılar. O vaxtdan başlayaraq türk mətbuatı və nəşrləri qadağan edildi, radio və məktəblər yalnız farsca ola bilərdi. O zaman "Tudə" Partiyasının bütün Qəzetləri Tehrandə fars dilində hələ də nəşr olunurdu. Amma bütün kütləvi və qeyri-kütləvi mətbuat bu hərəkətlərə qarşı susdu. Məzmun baxımından yandırılmış kitablarda dinə, vətənpərvərlik hisslərinə və ya İranpərəst fikirlərə zidd olan heç bir material yox idi ... O vaxt heç bir hökumət və ya təşkilat bu kitabların yandırılmasına etiraz etmədi. Hətta dünyanın mədəniyyət təşkilatları da susdu. Hər tərəfdən (soldan və sağdan) Azərbaycan xalqı vurulmuşdu. Azərbaycan xalqı "yanırdı" və dözməkdən başqa çarəsi yox idi." (Heyət, 1380).

Ərdəbildə (cənubi Azərbaycan) Jodət mətbəəsi yandırıldı: Azərbaycanda kitabların yandırılması zamanı türk mətbəələrinə də hücum edildi, məhv edildi və yandırıldı. Məsələn, müasir mətbəələri olan Ərdəbildəki Jodət Çap Evi ordu və şah ordusu tərəfindən talan edildi və

yandırıldı.”Atəş” qəzeti yazır: "... Bəzi insanlar polisə hücum edərək polisləri (Demokratlar adından qapıda dayanmışdılar) digər bir neçə qurbanlarla birlikdə öldürdülərvə Sarı İsmayıl və Ustad Vəli Salmani də eyni gündə qətlə yetirdilər. Sonra Jodətin mətbəəsini yandırdılar və Şahbazini də tutuböldürdülər. " (Atəş Qazeti 1325)

Paris sülh konfransına ünvanlanmış “Yandırılan kitablar” şerini Azərbaycanın xalq şairi Səməd Vurğun cənubi Azərbaycanda baş vermiş “kitab qenosidinə” həsr etdiyi zaman dünyanın “güc mərkəzləri” dünya sərhədlərinin bölüşdürülməsi ilə məşgul idi. Şair irticaya müraciətlə deyir:

*Cəllad! Sənin qalaq-qalaq yandırdığın kitablar,
Min kamalın şöhrətidir, iki ürəyin arzusu...
Biz köçürük bu dünyadan, onlar qalır yadigar,
Hər vərəqə nəqş olunmuş neçə insan duyğusu,
Min kamalın şöhrətidir, iki ürəyin arzusu...¹*

Əslində yandırılan kitabların çox sayda nüsxələri Vətənin fədakar övladları tərəfindən düşmən nəzərlərdən qorunub saxlandı. Kimi onları həyətdəki qızıl gül kollarının dibində basdırdı, kimi gündəlik paltarının arasında saxladı, kimi anbarda odun laylarında, kimi kömür çəlləklərində, kimi zirzəmidə, kimi də divar hörgüsündə gizlətdi. Bu hadisələr IV əsrin birinci yarısında, Konstantinin xristianlıqda etdiyi islahatdan sonra “bibliya” nüsxələrinin qorunmasını xatırladır. Lakin, o zaman da kitablar “milli mənsubiyyətinə” görə təqib olunmurdu.

İran Pəhləvi rejiminin kitab qenosidindən 35 il sonra orta məktəblərin ilk beş sinifində tədris olunmaq üçün çap olunmuş dərsliklərdən “Ana dili” kitabları görkəmli ədəbiyyat xadimi Məmmədəli Fərzanə tərəfindən Tehran şəhərində yenidən çap olundu. Buna baxmayaraq, yenə də Azərbaycan məktəbliləri “Ana dili” dərslərini ala bilmədilər və ana dili dərslərinə edilmiş “faşist qadagaları” ölkədə davam etdirildi. Bu hadisələrin mahiyyəti dəhşət verici olduğu halda mədəni dünyanın düşüncə adamları heç bir reaksiya vermədi və bu hadisələr sonrakı illərdə dünyanın digər kitab repressiyaları ilə eyniləşdirildi.

Rus tədqiqatçısı E.Paroşina, “Kitaba olan nifrətin antologiyası: tarixdə və mədəniyyətdə biblioid” (Poroshina, Poroshina, Chelyabinsk, Chelyabinsk, YUUrGU, & SUSU, 2019) adlı

¹ Səməd Vurğun

məqaləsində kitab qenosidi kimi hadisələrin tarixi xülasəsini verməyə çalışır. Müəllif bu məqalədə “librisid” termininin mənasını açıqlayır, eyni zamanda tarixdə və mədəniyyətdə kitab yandırılması formalarından bəhs edir. Məqalə irəli sürülən hadisələri tanış olduğu XX və XXI əsrlərin tarixi faktlarına və məşhur “sənət əsərlərinə” əsaslanırsa da, müəllif nə cənubi Azərbaycanda törədilmiş “kitab qenosidindən” söz açır, nə də Cəməd Vurgunun şerindən xəbəri yoxdur.

Müəllif “libricide”, “biblioclasm” anlayışlarını senzura (censorship) ilə eynilədirir və bu da yanlış yanaşmadır. Sovet dövründə kütləvi senzura hadisələrini göstərərək elə bir mənzərə yaradılır ki, sovet dövründən öncə Rusiyada senzura olmayıbmiş. Əlbətdə ki, belə deyil. Məqsədimiz kitab qenosidinin həqiqi mahiyyətini, məqsədini və səbəblərini öyrənmək olduğundan E.Parşinanın məqaləsini əsas olaraq götürmək olmaz və bu mövzuda rus dilli tədqiqatlar içərisində başqa, məzmun daşıyan və əsaslı tədqiqat qarşımıza çıxmır.

Biblioklazm (xəstəlik)- yunancadan tərcümədə “kitabıyandırma” kimi anlaşılır. Məlumdur ki, tarixin müxtəlif mərhələlərində biblioklazm (kitabıyandırma xəstəliyi adlanır) bir xalqın digər xalqı itaətə almaq və yaxud mədəniyyətini məhv etmək məqsədilə həyata keçirilən qəddar siyasi davranış metodudur. Librosid-siyasi anlayış kimi istifadə olunur və “kitab qenosidi” kimi əsasən politoloqlar tərəfindən işlədilir.

Qin Shi Huang (Çin hökmdarı) eramızdan əvvəl 221-ci ildə kitabların kütləvi yandırılması ilə yadda qalıb. Burada mütləq qeyd olunmalıdır ki, bu Çin hökmdarı yalnız Kanfusiyaçıların kitablarını yandırır və öz düşüncəsində ideoloji mübarizə aparırdı.

Daha sonra katolik və pravoslav kilsələrinin, yəhudilik və buddizmin rəhbərləri də bu üsula əl atdılar. Kilsələrin kitaba olan müxalifəti yalnız ideoloji olaraq qiymətləndirilə bilər. Çün ki, Vatikan kitabxanasında milli xüsusiyyətlərlə kitablar repressiyaya məruz qalmamışdır və bir sıra kitabların hətdə oxunması mümkün olmadığı halda kitabxanada saxlanırdı.

Kitaba barbar münasibətin ən bariz nümunəsi mədəni və müasir Avropada -1934-cü ildə Berlində Opera meydanında nasistlər tərəfindən kitabların yandırılmasıdır. Nasist Almaniyasının hakimiyyət orqanları nasional-sosializm ideologiyasına uyğun gəlməyən kitabları nümayişkarənə şəkildə yandırmaq kampaniyası həyata keçiriblər. Yanğınların icraçısı Almaniya Tələbə İttifaqı olub. Aksiya zamanı tələbələr, professorlar və nasist partiyasının yerli liderləri Almaniyanın 70 şəhərində on minlərlə kitabı kütləvi şəkildə yandırılar. Bu hadisənin təhlili də göstərir ki, nasistlər

kitabı milli mənsubiyyətinə görə deyil, ideoloji xüsusiyyətinə görə seçirdilər və milli olaraq bir başa özlərinə aid olan kitabları yandırırıldı.

İkinci Dünya Müharibəsində Almanıyanın məğlubiyyətindən sonra, “denasifikasiyanın” bir hissəsi olaraq, faşist ədəbiyyatının kütləvi şəkildə məhv edilməsi, o cümlədən bütün məktəb dərslərlərinin tamamilə məhv edilməsi həyata keçirildiyi zaman, ölkəni yenidən ziyanlı kitablara repressiya dalğası bürüdü. Bu hadisələr də başqa millətə yönəldilmiş repressiya deyildi.

Beləliklə, elan edilmiş ideologiyaya zidd olan “zərərli” biliklərin məhv edilməsi ilə yanaşı, düzgün adlandırılan paradıqmalara dəstək verən kitablar da çap olunurdu. Məhz cəmiyyətdə lazımi paradıqmanın formalaşdırılması, cəmiyyətdə hakim düşüncə üçün zəruri olan ideyaların inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə kitabxanaların yenidən formalaşdırılması və “yenilənməsi” prosesi baş verirdi. Cəmiyyəti ideologiyamızın düzgünlüyünə inandıraraq, ideya vasitəsilə ifadə olunan iradənin sadıq davamçısı və sədaqətli icraçısı əldə edirsiniz. Bir fikri tərənnüm edən şəxs özü buna inanmaya bilər, onun qüsurlarını bilər, amma kitab yazmaq bir çox insanı bu ideya ilə üz-üzə görüşməyə məcbur edəcək, şüuruna iz buraxacaq və sonrakı düşüncə tərzinə təsir edəcək. Qalanları təqdim olunan ideologiyaya qarşı çıxıb bilər, ona bu ideologiya baxışından fərqli, özünə aid, “başqa” düşüncə ilə qarşı çıxıb bilər. Bu fərqli müxaliflər dünyasıdır, real olmayan və ya hələ real olmayan, lakin mövcud olan, ancaq kiminsə şəxsində mövcud olan mümkün dünyadır və burada kitab “digərlər” kimi çıxış edir.

Bütün bu hallarda kitab ideoloji alternativ olaraq baxılır və onların xüsusi şərtlərlə seçilməsi, müxtəlif tarixi mərhələlərdə istifadəsinin tənzimlənməsi, bəzi kitabları xüsusi şərtlərlə həyimi qətiyyənlə kitab qenosidi deyil, zira məqsəd kökünü kəsmək, müəllifi, sözü, fikri, düşüncəni yox etmək kimi vəzifələri qarşıya qoymur.

Nəticə

Rey Bredberinin “451 dərəcə Fahrenheit” əsərində də təsvir olunan hadisələrin böyük faciə olmasına baxmayaraq bunları “kitab qenosidini” adlandırmaq mümkün deyil. Burada Kitablar milli xüsusiyyətinə görə yandırılır. SSRİ-nin dağılmasından sonra sovet respublikalarının kitab satış şəbəkəsində və kitab ambarlarında yüzminlərcə Sov.İKP qurultay, plenum və konfrans materialları, regional partiya təşkilatlarının sənədləri, memual və müxtəlif xassəli siyasi ədəbiyyat “utilizasiya” edildi. Çox böyük həcmdə bu növ kitabların bir anda dövriyyədən çıxarılması “kitab qenosidi” olaraq qiymətləndirilmədi. Milli xüsusiyyətlərinə görə kitabların yandırılması (ya gizli, ya da ictimaiyyət qarşısında) hadisələrinin Ukrayna xalqının tarixində də fərqli səhnələri yaqın ki, vardır. Milli varlığını inkar etmək, milli əlamətlərə görə təqib və sürgün etmək, edamlar və repressiyaların davamı olaraq kitab qenosidini tətbiq etmək, davamı ilə də milli dildə danışmağı qadagan etmək kimi hadisələrə Ukrayna xalqının mədəni tarixində rast gəlmək olar.

Göründüyü kimi E.Paroşinanın qeyd olunan əsərindəki nümunələr və bu müvqədə olan çox sayda müxtəlif tədqiqatçıların təqdim etdiyi tarixi nümunələr kitaba olan qenosid mənzərələrini (Librosid) ifadə etmir. Məsələn: 1992-1993-cü illərdə Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin işğalı zamanı erməni vandalları tərəfindən ilk öncə 9 Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi, 927 kitabxana, o cümlədən Şuşada 32 kitabxana, bu kitabxanalarda saxlanılan unikal, qədim kitablar, Kəlbəcərdə 120 kitabxana, Füzulidə 90 kitabxana, Cəbrayılda 31 kitabxana, Zəngilanda 70 kitabxana, Ağdərədə 65 kitabxana, Laçında 119 kitabxana, Qubadlıda 85 kitabxana, Xocalıda 69 kitabxana, Ağdamda 107 kitabxana və burada toplanmış 4,6 milyon kitab və misilsiz əlyazma nümunələri məhz milli mənsubiyyətinə görə yandırılaraq məhv edilmişdir. Əgər nəzərə alınsa ki, Sovet hakimiyyətinin süqutundan sonra Azərbaycanda milli kitab sərəvəti təxminən 18-19 milyon nüsxə təşkil edirdi. Qarabagda ermənilər tərəfindən yandırılan kitabların həcmi böyük “xüsusi çəkiyə” malikdir və bir millətin mədəni-maarif həyatına böyük zərbədir. Belə bir cinayəti-"kitab qenosidini" törətmiş insanların çox böyük “mədəni tənəzzüldə” olduğunu göstərir.

Biz müxtəlif tarixi hadisələrdə, müharibə və siyasi qarşıdurmalarda kitabların zərər çəkməsi hadisələri ilə tanışıq. Bu barədə çox sayda tarixi nümunələr göstərmək olar. Bu yanaşmanın davamı olaraq qeyd edək ki, senzura hadisəsi çox qədim zamanlardan tətbiq olunan metoddur və bu gün də müxtəlif səviyyələrdə tətbiq olunur. Lakin milli mənsubiyyətinə görə kitabların kütləvi

yandırılması hadisəsi mədəni insan cəmiyyətinin münasibət göstərməyə məcbur olduğu hadisədir. Bu hadisəni digərləri ilə qarışdırmaq, ümumiləşdirmək və eyni hadisə olaraq qiymətləndirmək yanlışdır. 26 yaşında “dünyanın siyasi qüvvələri” vasitəsi ilə hakimiyyətə gəlmiş və çox da yüksək savadı olmayan atasından hakimiyyəti miras olmuş İran şahı -Məhəmməd Rza Pəhləvi Cənubi Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatını “qanla bogmaq“ istəyini kitabların kütləvi qenosidi ilə davam etdi. „Kitab qenosidi“ milli-mədəni qenosidin davamı olaraq həyata keçirilirdi. Növbəti addım olaraq milli dildə danışmaq qadagan edilir, milli kimliyin aşşaglanması və təhqir olunması təşviq edilir, milli “ad”, toponim, poeziya, folklor, musiqi qadagan olunmaga başlandı.

Kaynakça

(1325, 13 avqust). *Azərbayadəkən qəzeti*.

Kursanov, Y., & Əfəndiyev, A. (1949 Oktyabr 16). *Komunist. Azərbaycan qəzetini*.

(1325, Eylül 27). *İttılaat qəzeti*.

(1325), *Atəş qəzeti*

Behrəngi, Ə. (1378). *Qardaşım Səməd Behrəngi, həyat və ölümünün hekayəsi*. Nəşriyyatı.

Ustad Məhəmməd Əli Fərzanənin xatirə kitabı.

Heyət, C. (1380). *Türk dili və ləhcələrinin tarixinə bir baxış*. (3.nəşr). Pelikan Nəşriyyatı.

(1325, Cümə . 7 -Dey, No 63), *Atəş Qəzeti*.

Poroshina Ye. A., Poroshina, E., Chelyabinsk, g., Chelyabinsk, YUUrGU, & SUSU, (2019). Antologiyänenavistik knige: libritsidv istoriii kul'ture-anthology of hate to the book: libricide in history and culture. *Logotip zhurnala YAzyk. Kul'tura. Kommunikatsii*, 1. <https://journals.susu.ru/lcc/article/view/704/870>,